

MAŁE FORMY OGRODOWE W STRUKTURZE MIASTA NA PRZYKŁADZIE LONDYŃSKIEJ DZIELNICY CITY

Katarzyna Asanowicz

Wydział Architektury, Politechnika Białostocka, ul. Grunwaldzka 11/15, 15-893 Białystok
E-mail: akat@pb.edu.pl

SMALL GARDENS IN THE CITIES: CITY OF LONDON CASE STUDY

Abstract

One of the important elements of improving the living conditions in cities is to preserve open spaces within the city structure. This paper discusses the genesis of the creation of public green areas in the cities and the development of small gardens in London. The Open Space Development Strategy in the City of London, which is the smallest and most densely built-up district in London, will be presented. The paper gives examples of two types of small open spaces: churchyards, parks and gardens.

Streszczenie

Jednym z istotnych elementów poprawy warunków życia w mieście jest zachowanie terenów otwartych w strukturze miasta. W referacie omówiona została geneza powstania publicznych terenów zielonych w miastach i rozwój małych form ogrodowych w Londynie. Przedstawiono założenia Strategii rozwoju terenów otwartych londyńskiej dzielnicy City, która jest najmniejszą i najgęściej zabudowaną dzielnicą Londynu. W referacie prezentowane są przykłady dwóch typów małych form ogrodowych: placów przykościelnych i dawnych cmentarzy oraz parków i ogrodów.

Keywords: open spaces; development plan

Słowa kluczowe: tereny otwarte; strategia rozwoju

WSTĘP

Jednym z czynników łagodzących trudne warunki życia w mieście jest zieleń miejska. Zalicza się do niej: lasy komunalne, parki leśne, parki kultury i wypoczynku, zieleńce, skwery, bulwary, ogrody, cmentarze. Zieleń urządzona to również zieleń towarzysząca różnym obiektom, zieleń przyuliczna czy też zagospodarowane powierzchnie dachowe na budynkach. Zieleń jest tym elementem architektury miasta, który

odgrywa znaczącą rolę w ulepszeniu warunków życia ludzi mieszkających w środowisku zurbanizowanym. W ekosystemie miejskim spełnia wiele funkcji – od ekologicznych i technicznych po funkcje rekreacyjne i estetyczne, wpływając na fizjonomię i krajobraz miasta.

Procesy urbanizacji pochłaniają coraz większe przestrzenie w miastach. W związku z tym istotne jest zachowanie w strukturze miasta terenów „otwartych”¹,

¹ Tereny otwarte (*open space*) – mogą być publiczne, miejskie lub prywatne. Definicja z 1961 r. (wg US Housing Act) mówiła, że są to „niezagospodarowane lub w przeważającej części niezagospodarowane tereny na obszarze miasta, które mają wartość dla tworzenia parków i terenów rekreacyjnych, dla ochrony terenów i zasobów naturalnych oraz z powodów historycznych i widokowych.” Tereny otwarte opisuje się również jako „obszary nie zabudowane służące funkcjom takim, jak np.: gospodarka rolna i leśna (...); umożliwiającą wypoczynek aktywny

które podwyższają walory przyrodnicze i krajobrazowe miasta. Nawet najmniejsze tereny zielone posiadają zarówno wartość przyrodniczą, jak i kulturową.

1. GENEZA POWSTANIA PUBLICZNYCH FORM OGRODOWYCH

Systemy roślinne wykorzystywano od dawna w kształtowaniu przestrzennego środowiska człowieka. Występowały w różnej formie i skali - od architektonicznej po urbanistyczną.

Początkowo stosowane były przy tworzeniu przestrzeni ogrodowych dla uprzywilejowanych grup społecznych (ogrody prywatne) i dopiero w XIX wieku założenia te stały się szeroko dostępne publicznie. Tereny zieleni publicznej występowały już w starożytnej Grecji i Rzymie. Pojawiały się w miastach w postaci gajów, ogrodów na dziedzińcach budynków publicznych oraz *prato*². W mieście średniowiecznym, otoczonym murem obronnym, zieleni wprowadzono do wnętrza murów miejskich. Były to niewielkie ogródki przy zamkach i klasztorach. Poza murami miasta rozpościęrał się ogród publiczny w postaci łąki kwietnej, nadal funkcjonowały ogrody publiczne – nazywane *prato*. W miastach angielskich wykształciły się tzw. *commons* – tereny miejskie przeznaczone do rekreacji.

W renesansie we Włoszech powstały nowe formy ogrodów - pierwsze ogrody botaniczne. W wieku XVII i XVIII wzrosło zapotrzebowanie na miejskie ogrody publiczne przeznaczone dla społeczności mieszczańskiej. Najczęściej jednak były to ogrody prywatne udostępnione do użytku publicznego, promenady, ogrody miejskie nowo zakładane i ogrody botaniczne³.

W końcu XVIII i w ciągu XIX wieku rozwój techniki i przemysłu wpłynął zasadniczo na procesy urbanizacji w krajach europejskich. Rozrastanie się miast, gwałtowny wzrost liczby ludności spowodowały kurczenie się przestrzeni zielonych. Przestrzenie te wypierane przez gęstą zabudowę mieszkalną i przemysłową, komunikację próbowano projektować tam, gdzie dysponowano pustymi działkami. Jak pisał Tołwiński,

„(...) szybkie zanikanie przestrzeni ogrodowych w rosnących wciąż miastach sprawia, że podnosi się ich wartość i znaczenie w organizmie miejskim”⁴. Zjawiska te były impulsem do tworzenia parków i ogrodów publicznych, w pierwszym okresie wzorowanych na ogrodach rezydencjonalnych, a także założeń mniejszych, takich jak skwery, aleje i bulwary. Pod koniec XIX wieku założenia ogrodowe stały się ważnym elementem składowym planu miasta, nawiązywały do jego układu urbanistycznego i zieleni podmiejskiej.

W dziewiętnastowiecznej Anglii parkami publicznymi były: parki królewskie udostępniane publiczności (Hyde Park), parki darowane przez prywatnych fundatorów, parki municypalne zakładane przez władze lokalne i skwery – tworzące zamknięty ogród, otoczony drogą publiczną, umożliwiającą dostęp do domów po każdej jego stronie. Termin „park publiczny” oznacza, że jest to teren dostępny bez ograniczeń, jednak początkowo część parków miała ograniczoną dostępność poprzez pobierane opłaty za wstęp lub, jak w przypadku skwerów, dostęp do nich mieli mieszkańcy okolicznych budynków posiadający klucze⁵.

W Anglii w XIX wieku zaczęły powstawać organizacje propagujące rozwój parków publicznych. Select Committee on Public Walks and Places of Exercise przygotował i przedstawił w Parlamencie raport, który wskazywał na korzyści wynikające z zakładania terenów rekreacyjnych w miastach, zalecał tworzenie przestrzeni otwartych (*open spaces*) oraz rezerwy terenów dla rekreacji. W pierwszym okresie parki zakładane były na obrzeżach wielkich miast, lecz stopniowo tereny te stawały się niedostępne dla mieszkańców centrów z powodu odległości. Pojawiła się potrzeba tworzenia mniejszych parków i niewielkich przestrzeni rekreacyjnych wewnątrz miast. Było to możliwe dzięki powstaniu takich ustaw, jak między innymi Ustawa o cmentarzach (Burial Act) z 1854 roku, która ułatwiła zamykanie cmentarzy przykościelnych jako miejsc pochówku, Town Garden Protection z 1863 roku, Metropolitan Open Spaces Act z 1881 roku, czy Open Space Act z 1906 roku. Ustawy te dawały władzom

i bierny.” Z kolei definicja oparta na wskaźnikach europejskich określa publiczne tereny otwarte jako: „parki publiczne, ogrody lub otwarte przestrzenie do wyłącznego użytku pieszych i rowerzystów ...”. Helen Wooley, powołując się na Radę Europy, stwierdza, że „tereny otwarte są istotną częścią miejskiego dziedzictwa, ważnym elementem architektonicznej i estetycznej formy miasta, odgrywają rolę edukacyjną, są cenne ekologicznie, dla utrzymania rozwoju społecznego oraz ekonomicznych celów i działań.”, [za:] A. Zachariasz, *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Politechnika Krakowska, Kraków 2006, s. 11-12.

² Prato (łac. *pratum commune*) – łąka, trawnik, publiczny ogród miejski urządzany w średniowieczu poza murami miasta. Była to rozległa łąka spacerowa z alejami, stawami i źródłami. Służyła jako teren zabaw i wypoczynku dla mieszczan. Wg M. Siewniak, A. Mitkowska, *Tezaurus sztuki ogrodowej*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 1998, s. 201.

³ Majdecki L., *Historia ogrodów*, PWN, Warszawa 1981, s. 295.

⁴ Tołwiński T., *Urbanistyka*, t. III, PWN, Warszawa 1963, s. 28.

⁵ Zachariasz A., *XIX – wieczne parki publiczne w Anglii*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. XXXII/2000, s. 168.

możliwość przekształcania nieużywanych cmentarzy w ogrody i tereny rekreacyjne. Ustawa Open Space Act (1906 r.) uprawniała władze lokalne do zarządzania wszystkimi terenami zielonymi oraz dawnymi cmentarzami i ich finansowania ze środków tych władz. Ustawa o cmentarzach (Burial Act) zobowiązywała zarządy cmentarzy (w tym przypadku Corporation of London) do zwrotu władzom kościelnym kosztów zarządzania tymi terenami.

W 1865 roku utworzono Commons Preservation Society (CPS), a w 1895 roku National Trust for Historic Sites and Natural Scenery (National Trust). Pierwsza organizacja zajmowała się ochroną łąk i otwartych przestrzeni, celem drugiej była ochrona miejsc historycznych oraz krajobrazu.

W ciągu XIX wieku liczba obiektów zieleni miejskiej w Londynie znacznie wzrosła. O ile w pierwszej połowie XIX wieku powierzchnia parków wynosiła około 500 ha, to pod koniec XIX w. wszystkie rodzaje miejskich założeń ogrodowych publicznych zajmowały powierzchnię już trzy razy większą⁶.

2. TERENY OTWARTE W LONDYŃSKIM CITY

Londyn składa się z 32 dzielnic i autonomicznego *City*, które jest jedną z najmniejszych dzielnic - jego powierzchnia wynosi zaledwie 2,9 km². Charakteryzuje się stosunkowo małą liczbą stałych mieszkańców (ok. 11.5 tys.), a dużą osób w nim pracujących (330 tys. dziennie). *City* jest obszarem unikalnym w Wielkiej Brytanii. Niewiele większe od mili kwadratowej (stąd nazwa „Square Mile”), jest jednym z najgęściej zabudowanych obszarów miejskich na świecie. Jednak w tej gęstej tkance miejskiej znajduje się wiele ogrodów i terenów otwartych⁷, zapewniających rekreację i odpoczynek dla tysięcy ludzi, którzy żyją i pracują w mieście. *City* jest historycznym centrum Londynu, centrum finansowym i biznesowym. Lokalne władze, czyli City of Corporation nie tylko zarządzają najmniejszym obszarem Wielkiej Brytanii, ale również zajmują się ochroną terenów otwartych znajdujących się zarówno w *City*, jak i całym Londynie (City of Corporation zarządza ok. 4000 ha terenów otwartych, m. in. Burnham Beeches, Highgate Wood, Epping Forest, City Commons, Queens Park, West Ham Park, Bunhill Fields). Zaangażowanie władz lokalnych w ochronę przestrzeni zielonych sięga roku 1870, kiedy to rozpoczęto akcję zachowania otwartych

przeźreni publicznych, istnienie których było zagrożone przez ekspansję budownictwa mieszkaniowego. Uchwalone przez Parlament w 1870 roku akty prawne pozwalały władzom *City* nabywać i chronić grunty w obrębie 25 mil od centrum dla potrzeb rekreacji. Ta dalekowzroczna polityka była podstawą dla późniejszego ruchu „zielonego pierścienia” (Green Belt Movement), którego celem była ochrona krajobrazu wokół brytyjskich miast.

Znaczna różnorodność terenów w *City* (ogrody, zieleńce, place przykościelne, dawne cmentarze) jest wynikiem dwóch historycznych wydarzeń, które miały wpływ na obraz miasta – wielkiego pożaru w 1666 roku oraz bombardowań w czasie II wojny światowej. W wyniku zniszczeń z obu okresów powstało wiele miniaturowych przestrzeni (tzw. kieszonkowych), których nie zabudowano, zachowując je jako tereny rekreacyjne dla lokalnej społeczności. Po II wojnie światowej niektórych zniszczonych kościołów nie odbudowano, a ich ruiny zostały zachowane i urządzone jako ogrody publiczne. Przykładem tego typu działań służyć może kościół Christ Greyfriars lub kościół St Dunstan-in-the-East.

Dużą część terenów to miejsca historyczne, takie jak cmentarze przykościelne (churchyards), sięgające czasów średniowiecza. Ustawa o cmentarzach (Disused Burial Grounds Act z 1884 r.) zakładała, że tereny te nie będą zabudowywane. W późniejszym okresie, pomimo pozostawienia ich we władaniu kościoła, wiele przekształcono w ogrody i otwarto dla użytku publicznego (np. Postman's Park powstał z dawnego cmentarza przy St Botolph-without- Aldersgate). Stanowią one prawie jedną trzecią terenów zielonych w *City*, a ich niewielkie powierzchnie tworzą odizolowane, kameralne przestrzenie kontrastujące z „betonowym” krajobrazem miejskim. Bombardowania zniszczyły również część średniowiecznych murów miejskich i fortec z czasów rzymskich, obok których również powstały niewielkie założenia ogrodowe. Obszary te są cenne nie tylko ze względu na walory przyrodnicze, ale świadczą też o historii miasta. Jako przykład wskazać można Barber-Surgeons' Hall Garden, Tower Hill Garden, St Alphage Garden i St Alphage Extension Garden. Jednym ze starszych założeń jest Finsbury Circus, który powstał w 1606 roku jako owalny plac otoczony zabudową, czy ogrody Inner i Middle Temples, historia których sięga XII wieku.

⁶ Majdecki L., *Historia...*, op. cit., s. 674.

⁷ Do terenów otwartych w *City* zalicza się miejskie place (hard), zieleńce, małe formy ogrodowe (soft) i in. zgodnie z tabelą 2.

3. STRATEGIA ROZWOJU

W ramach polityki określonej w Planie Rozwoju *City* z 2002 roku (Unitary Development Plan) dąży się do utrzymania i powiększenia przestrzeni otwartych. Plan przewiduje, że przestrzenie otwarte, mające wartości historyczne powinny być bezwzględnie zachowane, a przylegające do nich nowo zakładane odpowiadać ich charakterowi. W przypadku przestrzeni otwartych nie mających szczególnych wartości historycznych zakłada się ich utrzymanie, a w przypadku ich likwidacji wymagane jest uzyskanie przestrzeni o porównywalnych wielkościach i wartości estetycznej.⁸

Strategia Rozwoju z 2008 roku jako strategia długoterminowa opracowana na lata 2008 – 2026 kontynuuje założenia rozwoju *City* z 2002 roku i zakłada stworzenie sieci wysokiej jakości terenów otwartych, które zapewnią powstanie przestrzeni atrakcyjnych i zrównoważonych dla społeczności *City* i osób je odwiedzających. W Strategii tej pojęcie „open space” zdefiniowane zostało jako: „*teren niezabudowany, który ma realną lub potencjalną wartość funkcjonalno-estetyczną określoną na podstawie parametrów, takich jak wartość historyczna czy kulturowa.*”⁹ Do terenów tych zostały zaliczone obiekty zarówno publiczne, jak i prywatne, o ile jest do nich publiczny dostęp. Strategia odnosi się tylko do przestrzeni w *City* i bazuje na takich dokumentach planistycznych, jak Spis drzew (Trees Survey z 2006 r.), Audyt otwartych przestrzeni (Open Space Audit) i Play Strategy.

Strategia opiera się na identyfikacji różnorodnych typów przestrzeni zgodnie z typologią przedstawioną w dokumencie „Ocena potrzeb i możliwości”. Określono w niej parametry terenów otwartych, biorąc pod uwagę ilość osób odwiedzających w ciągu dnia, identyfikację ich charakterystyk i rozmieszczenia w trzech obszarach *City* (West, Central, East). Strategia uwzględnia również opinie wyrażane na szczeblu lokalnym jako oczekiwania i preferencje wspólnoty. Powstały one w trakcie serii konsultacji. Ocena potrzeb była przeprowadzona w oparciu o powyższe czynniki na podstawie parametrów ilościowych i jakościowych. Określono obszary niedoboru i przyszłe priorytety przestrzenne, został sformułowany zakres standardów dla *City*. Stworzyło to warunki do opracowania strategii bazującej na 10 głównych założeniach. W celu implementacji strategii określono mechanizmy realizacji oraz plan 5 – letni.

10 założeń Strategii:

- 1) Utrzymanie i wzrost publicznego dostępu do istniejących terenów otwartych, poprawa jakości tych terenów w zakresie estetyki i zarządzania.
- 2) Wzrost liczby wysokiej jakości przestrzeni publicznie dostępnych w celu utrzymania istniejącego stosunku 0,062 ha/1000 osób odwiedzających w ciągu tygodnia oraz tworzenie dodatkowych przestrzeni we wschodniej części *City*.
- 3) Zapewnienie bezpieczeństwa i dostępności terenów otwartych dla wszystkich, odpowiednio do różnych form aktywności w ciągu dnia i w ciągu roku.
- 4) Zapewnienie dodatkowego wyposażenia (łącznie z wyposażeniem terenów gier) w istniejących i nowych przestrzeniach zgodnie z City Corporation Play Strategy.
- 5) Stworzenie dodatkowych terenów otwartych i terenów zadrzewionych w celu zapewnienia biologicznej różnorodności w *City*.
- 6) Zagwarantowanie, że dodatkowe tereny otwarte będą odpowiadać zasadom zrównoważonego rozwoju (w zakresie projektowania, wykonawstwa i zarządzania). Należy wziąć pod uwagę potencjalne zmiany klimatu w *City*.
- 7) Stworzenie w odpowiednich miejscach prywatnych i wspólnych przestrzeni wypoczynkowych dla mieszkańców (balkony i tarasy na dachach) oraz przestrzeni wypoczynkowych dla pracujących w *City* (ogrody i ogrody na dachach).
- 8) Efektywne zarządzanie nieczynnymi z powodu prac budowlanych przestrzeniami i zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni zastępczych tej samej wielkości lub większych tak szybko, jak to możliwe.
- 9) Poprawa dostępności terenów otwartych w sąsiadujących dzielnicach.
- 10) Podniesienie świadomości społecznej w zakresie tworzenia terenów otwartych. Zachęta i pomoc społecznościom *City* w tworzeniu terenów otwartych.¹⁰

Do opracowania wizji rozwoju *City* posłużyła ogólna klasyfikacja publicznych terenów otwartych Londynu (tabela 1).

⁸ *City of London Unitary Development Plan 2002*, City of London, 2002.

⁹ *The City of London Open Space Strategy 2008*, City of London, 2008, s. 15.

¹⁰ *The City...*, op. cit., s. 6-7.

Tabela 1. Hierarchia publicznych terenów otwartych Londynu

Kategorie terenów otwartych	Powierzchnia (w ha)	Odległość od miejsca zamieszkania
Parki regionalne	400	od 3,2 do 8 km
Parki metropolitarne	60	3,2 km
Parki dzielnicowe	20	1,2 km
Parki lokalne i tereny otwarte	2	400 m
Małe lokalne parki i inne tereny otwarte (<i>small open spaces</i>)	mniej niż 2	mniej niż 400 m
Parki „kieszonkowe”	mniej niż 0,4	mniej niż 400 m
Linearne tereny otwarte	w zależności od okoliczności	gdziekolwiek to możliwe

Źródło: opr. własne na podstawie: *The City...*, op. cit., s. 22.

4. CHARAKTERYSTYKA TERENÓW OTWARTYCH W CITY

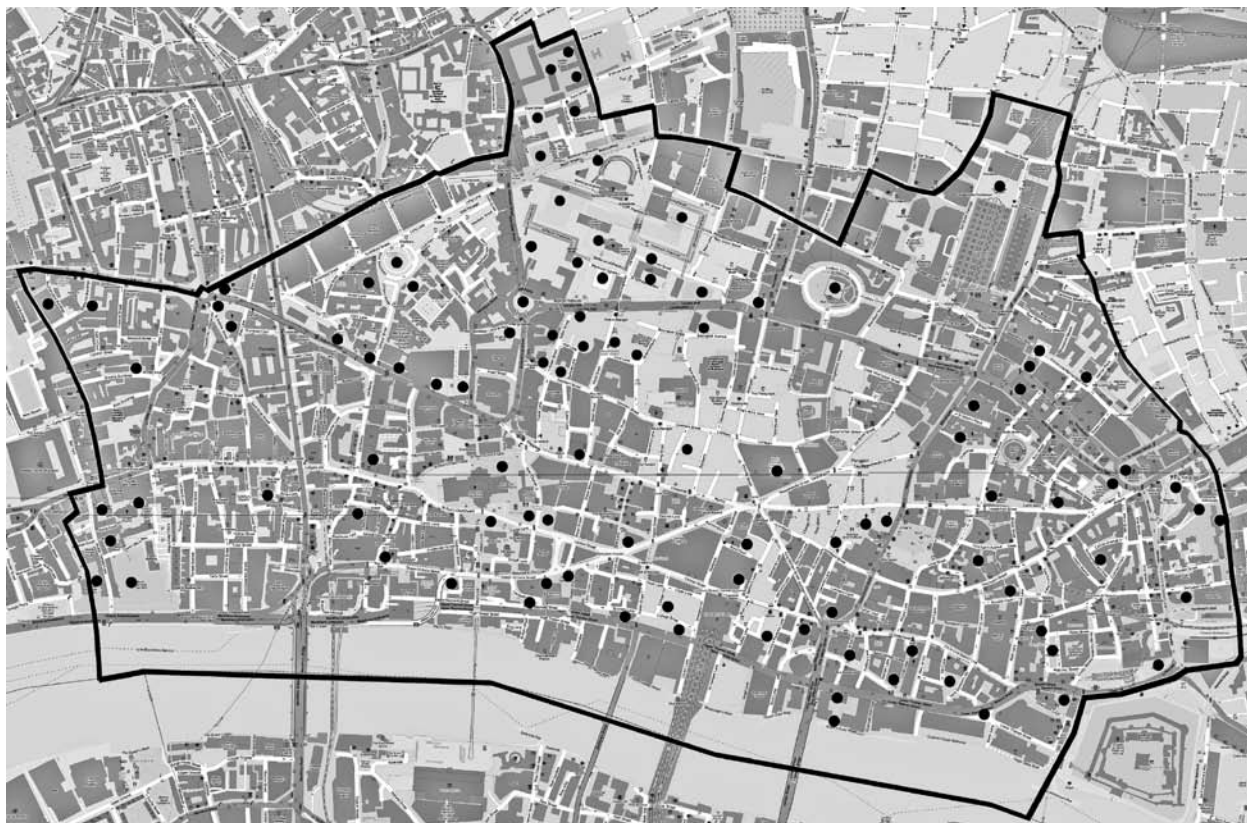
Dla potrzeb Strategii teren *City* podzielono na trzy obszary: Zachodni, Centralny, Wschodni. Każdy z obszarów jest zróżnicowany pod względem funkcjonalnym. W obszarze Zachodnim oprócz obiektów użyteczności publicznej spotkać można zespoły mieszkaniowe w rejonie Fleet Street i w okolicy Smithfield. Obszar Centralny, najstarszy, to miejsce, gdzie znajdują się centra handlowe, liczne atrakcje kulturalne oraz nowoczesne, wielkie budynki biurowe zlokalizowane wzdłuż murów miejskich. Północną granicę obszaru wyznacza zespół mieszkaniowy Barbican i Golden Lane (największa koncentracja mieszkańców *City*). Obszar Wschodni ze względu na dobre powiązania komunikacyjne ma komercyjny charakter. Oprócz biurowców, licznych hoteli rozplanowane tu są zespoły mieszkaniowe przy Middlesex Street i Mansell Street przylegające do wschodniej granicy *City*.

W *City* znajduje się 277 terenów otwartych (ryc. 1), o ogólnej powierzchni 32,18 ha, z czego tereny o powierzchni 23,31 ha to obiekty publicznie dostępne. Ponad połowa z nich ma wielkość mniejszą niż 0,2 ha, 48 % ma wielkość od 0,5 ha do 0,99 ha. Tylko 1% terenów ma powierzchnię większą niż 1 ha (są to Middle Temple Gardens, Barbican Walkway System, Lakeside Terrace, Riverside Walk). Ogromna większość terenów to miejskie place, skwery, czyli przestrzenie typu *hard* dla pieszych. Drugą grupą są dawne cmentarze i place przykościelne, trzecią zielone przestrzenie wypoczynkowe (amenity green space) (tabela 2). Jeśli chodzi o wielkość tych terenów, to parki i ogrody są drugą co do wielkości kategorią terenów otwartych w *City*. Ważnym aspektem jest również dostępność terenów otwartych, bowiem stosunkowo duża ich liczba nie jest otwarta dla ogółu społeczeństwa lub jest otwarta tylko w określonych godzinach (np. ogrody Middle Temple, Finsbury Circus Gardens).

Tabela 2. Rodzaje terenów otwartych w *City*

	Liczba terenów	Wielkość [ha]
Parki i ogrody	26	5,07
Naturalne i pół naturalne przestrzenie zielone	1	0,22
Tereny sportowe na świeżym powietrzu	9	0,77
Zielone przestrzenie wypoczynkowe (amenity green space)	35	3,04
Place dla dzieci i młodzieży	14	0,67
Place przykościelne, dawne cmentarze	67	4,79
Miejskie place oraz inne przestrzenie (<i>hard</i>)	125	17,63
Suma	277	32,18

Źródło: opr. własne na podstawie: *The City...*, op. cit., s. 32.

Ryc. 1. Zielone tereny otwarte w londyńskiej dzielnicy City. Oprac. autorka

5. PRZYKŁADY MAŁYCH FORM OGRODOWYCH

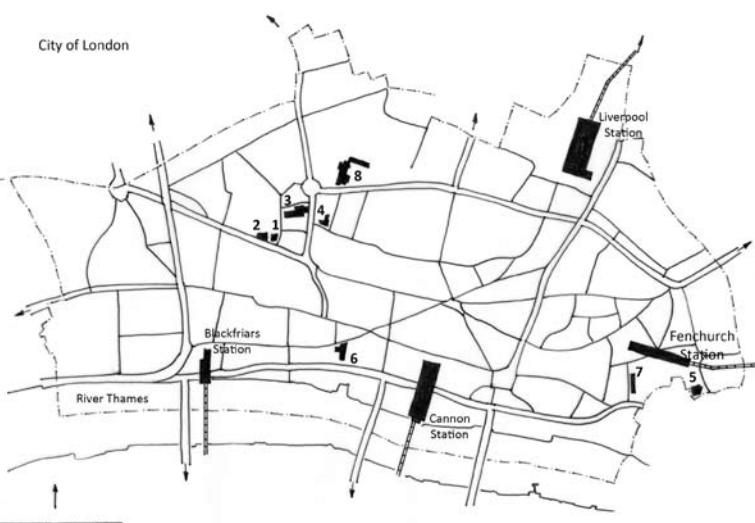
Jako materiał ilustracyjny wybrano place przykościelne i dawne cmentarze oraz parki i ogrody ze względu na częstotliwość ich występowania (odpowiednio 67 i 26), powierzchnię (odpowiednio 4,79 ha

i 5,07 ha). Istotnym kryterium wyboru była publiczna dostępność tych terenów otwartych (odpowiednio 4,27 ha i 2,42 ha). (Ryc.2)

5.1. Place przykościelne, dawne cmentarze

Christchurch Greyfriars Church Garden

Publiczny ogród zlokalizowany w miejscu nie odbudowanego kościoła, zniszczonego w czasie II wojny światowej. Wielkość: 0,0915 ha, prostokątny. Dostępny bez ograniczeń. Zielen: różany ogród założony w 1989 roku kopiujący rzut kościoła. Rabaty różane i bukszpanowy żywopłot okalają „nawę” dawnego kościoła. Prostopadłościennie drewniane trejaże naśladują filary. Inne elementy wyposażenia: pergole, ławki umieszczone w miejscu dawnych ław kościelnych.

Ryc. 2. Rozmieszczenie wybranych małych form ogrodowych w londyńskiej dzielnicy City. Place przykościelne, dawne cmentarze: 1 - Christchurch Greyfriars Church Garden, 2 - Christchurch Greyfriars Churchyard, 3 - Postman's Park, 4 - St Anne i St Agnes, Parki i ogrody: 5 - Tower Hill Gardens, 6 - Cleary Garden, 7 - Seething Lane Gardens, 8 - Barber Surgeon's Hall Gardens. Rys. autorka

Ryc. 3. Christchurch Greyfriars Church Garden.
Fot. autorka

Christchurch Greyfriars Churchyard

Dawny cmentarz przy kościele franciszkanów przekształcony w publiczny ogród w 1872 roku. Kościół, zniszczony w czasie wielkiego pożaru, został później odbudowany jako dużo mniejszy. Teren niezabudowany przekształcono w cmentarz. Od 1931 roku City of Corporation płaci dotacje na rzecz utrzymania parku. Wielkość: 0,1231 ha. Dostępny bez ograniczeń, ogrodzony. Zieleń: nawierzchnia trawiasta, liczne stare drzewa. Inne elementy wyposażenia: ławki, dwa popiersia nagrobne oraz płyty nagrobne w posadzce.

Ryc. 4. Christchurch Greyfriars Churchyard. Fot. autorka

Postman's Park

Drugi co do wielkości wśród małych parków City. Stał się parkiem publicznym w 1880 roku w miejscu dawnego placu przy kościele St. Botolph Aldersgate. Swą nazwę zawdzięcza znajdującej się nieopodal sortowni pocztowej. Znajduje się w nim ściana z płytami upamiętniającymi zwykłych ludzi, którzy zginęli, ratując innych, zaprojektowana przez G.F. Wattsa w 1887

roku dla uczczenia złotego jubileuszu królowej Wiktorii. Wielkość: 0,2648 ha, o wąskim, wydłużonym kształcie. Dostępny, zamykany o zmierzchu, ogrodzony. Znajduje się w strefie konserwatorskiej, a drzewa objęte są ochroną. Zieleń: kilka starych platanów, kasztanowiec, figowiec, topola, rabaty kwiatowe, trawniki. Inne elementy wyposażenia; fontanna, źródelko, ławki.

Ryc. 5. Postman's Park. Fot. autorka

St Anne i St Agnes

Plac przy kościele istniał już w XIII wieku Kościół został zniszczony podczas wielkiego pożaru i II wojny światowej. Odrestaurowano go w 1963 roku, a w początkach lat siedemdziesiątych XX w. założono ogród. Jest to przestrzeń trawiasta z kilkoma płytami nagrobnymi, którą okala niski kamienny mur. Plac rozciągał się w kierunku wschodnim i południowym. W czasie rozbudowy Noble Street ogród połączono z sąsiednim od strony północnej, tworząc jedną wspólną przestrzeń wypoczynkową. Wielkość: 0,1323 ha. Dostępny bez ograniczeń. Zieleń: drzewa (m.in. klon, lipa, robinia, platan, jesion, jarzębina, czereśnia), krzewy, trawniki. Inne elementy wyposażenia: ławki.

Ryc. 6. St Anne i St Agnes. Fot. autorka

5.2. Parki i ogrody

Tower Hill Gardens

Zlokalizowany koło zachowanych murów miejskich, znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej. Przeprojektowany w 2010 roku w celu stworzenia nowego placu zabaw, jednego z dwóch takich obiektów w City. Wielkość: 0,2219 ha. Dostępny bez ograniczeń, ogrodzony. Zielen: nawierzchnia trawiasta, drzewa, rabaty kwiatowe. Inne elementy wyposażenia: ławki, urządzenia placu zabaw dla dzieci.

Ryc. 7. Tower Hill Gardens. Fot. autorka

Cleary Garden

Ogród tarasowy, powstał po bombardowaniu, w miejscu dawnych łaźni rzymskich. W okresie średniowiecza kupcy winni uprawiali w tym miejscu winorośl. Został ufundowany w 1982 roku przez Związek Metropolitalnych Ogródów Publicznych w setną rocznicę powstania. Nazwany imieniem F. Cleary'ego, zwolennika zakładania terenów otwartych w City. Przeprojektowa-

Ryc. 8. Cleary Garden

www.flickr.com/photos/loopzilla/458030342

ny w latach 1985 - 1988, później odnowiony w 2007 roku, z licznymi pergolami na kilku poziomach na wzór ogrodów winnych znad Loary. W 2007 roku został wybrany najlepszym małym publicznym ogrodem Londynu. Znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej. Wielkość: 0,1119 ha. Dostępny, zamykany o zmierzchu, ogrodzony. Zielen: trawniki na zboczach, drzewa, krzewy, a także winorośl, rośliny kwitnące i pnącza. Inne elementy wyposażenia: pergole, ławki.

Seething Lane Gardens

Prostokątny, wąski, niewielki ogród, usytuowany symetrycznie wzdłuż głównej alejki. Po obu stronach wejścia posadzone są rabaty z czerwonych róż upamiętniające rok 1381 - datę otrzymania pozwolenia na budowę mostu przez Seething Lane przez sir R. Knollysa. Ogród znajduje się w strefie ochrony konserwatorskiej. Wielkość: 0,0861 ha. Dostępny w dni powszednie, ogrodzony, zamykany na noc. Zielen: nawierzchnia trawiasta, rabaty kwiatowe (w tym rabata obsadzona różami), krzewy, duża ilość drzew.

Ryc. 9. Seething Lane Gardens.

www.flickr.com/photos/mynameismisty/4260775810

Barber-Surgeons Hall Gardens

Powstał w miejscu dawnego fortu Hadriana. Ogród ziołowy istniał w tym miejscu już około 1555 roku. Teren został zniszczony podczas bombardowania w czasie II wojny światowej. Obecny ogród powstał w 1987 roku. Inicjatorem powstania parku publicznego był Departament Parków Londyńskich. Ogród składa się z ogrodu regularnego i swobodnego. Wielkość: 0,3554 ha. Dostępny bez ograniczeń. Zielen: trawniki, ogródek ziołowy, drzewa sadzone dla upamiętnienia ważnych wydarzeń.

Ryc. 10. Barber Surgeon's Hall Garden.

<http://www.fmschmitt.com/travels/England/london/londonwall/fort.html>

ZAKOŃCZENIE

Małe formy ogrodowe w londyńskim *City* charakteryzują się unikatowością i wysoką jakością. Liczne ogrody, place przykościelne często mają powierzchnię mniejszą niż 0,2 ha, ale użytkowane są niezwykle intensywnie.

Liczba przestrzeni otwartych w *Square Mile* znacznie wzrosła w ciągu ostatnich 70 lat. W 1927 roku były tylko trzy takie miejsca, które kilka lat wcześniej zostały objęte opieką władz lokalnych, oraz niewielka liczba zamkniętych cmentarzy i placów przykościelnych. Historyczne tereny zielone są powiększane o coraz większą liczbę placów typowo miejskich. Duża liczba osób odwiedzających te miejsca w ciągu dnia sprawia, że władze *City* aktywnie współpracują z developerami i właścicielami gruntów w celu zwiększenia ilości dodatkowych przestrzeni.

Władze lokalne przyjmują, że otwarte przestrzenie *City* są rekreacyjnie cenne i wiele z nich, w tym Tamiza, ma znaczenie nie tylko lokalne, ale również krajowe. Przestrzenie te podnoszą jakość środowiska centrum Londynu, w którym znajduje się wiele budynków o znaczeniu metropolitalnym i krajowym. Ponadto przestrzenie otwarte same w sobie mogą mieć również znaczenie kulturowe, będąc wybitnym projektem lub ważnym miejscem historycznym.

Duże znaczenie ma dostępność przestrzeni otwartych w *City*, gdyż obecnie wiele istniejących terenów jest niedostępnych dla osób niepełnosprawnych.

LITERATURA

1. **Celadyn W. (1992)**, *Architektura a systemy roślinne*, Wyd. PK, Kraków.
2. *City of London Unitary Development Plan 2002*, City of London.
3. **Czerwiniak M., Lewińska J. (1996)**, *Zieleń w mieście*, IGPIK Warszawa.
4. **Giedion S. (1968)**, *Przestrzeń, czas i architektura*, PWN, Warszawa.
5. **Majdecki L. (1981)**, *Historia ogrodów*, PWN, Warszawa.
6. *The City of London Open Space Strategy 2008*, City of London.
7. **Tołwiński T. (1963)**, *Urbanistyka. Zieleń w urbanistyce*, t. III, PWN, Warszawa.
8. **Zachariasz A. (2000)**, *XIX – wieczne parki publiczne w Anglii*, [w:] „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. XXXII, s. 167 – 183.
9. **Zachariasz A. (2006)**, *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Politechnika Krakowska, Kraków.

Artykuł opracowany w ramach pracy statutowej S/WA/2/07.